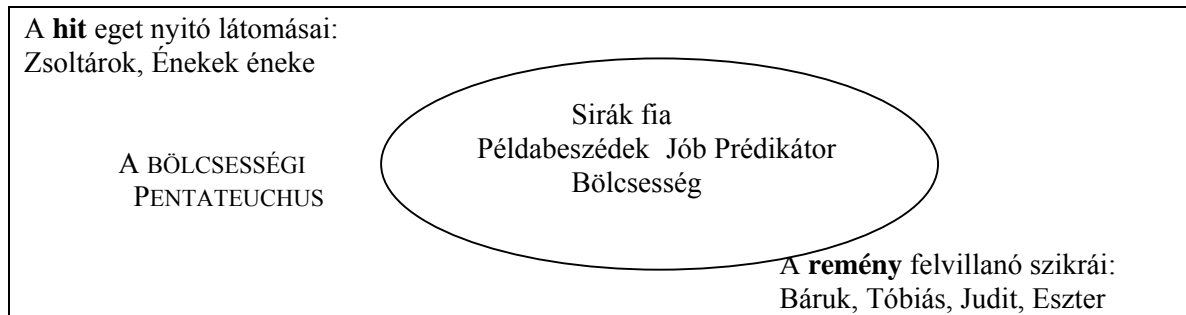

Thorday Attila:

Az emberi bölcsességtől Isten bölcsességéig

ÁLTALÁNOS BEVEZETŐ

Az ún. „bölcsességi könyvek” szemléltető besorolása:¹

A bölcsesség kezdete Platón szerint a csodálkozás (ez az ún. idealizmus), Arisztotelész szerint az emberi bölcsesség kezdete a kérdezés (ez viszont az ún. realizmus).

A bibliai bölcsesség nem felel meg teljesen a mi nyugati, inkább intellektuális és teoretikus felfogásunknak. Descartes meghatározása szerint „a bölcsesség minden, az ember által megismerhető dolgok ismerete”. Nem így van a Bibliában: a héber nyelvben az általunk „bölc” illetve „bölcsesség”-nek fordított szavak gyökere elsősorban praktikus, sőt hasznosságot célzó értelmet hordoz. Így nevezhető egy munkás bölcsnek (vö. Kiv 36,8), a hozzáértő szövönök bölcseknek (vö. Kiv 35,25), a kereskedő bölcsességének jóvoltából válhat gazdaggá (Ez 28,4-5), és ugyanígy léphetnek be a bölcsek kategóriájába az uralkodók is (vö. Jer 50,35; Iz 19,11). A bölcsesség tehát a hozzáértést, a mindennapi élet konkrét feladatainak megoldására és elvégzésére való készséget jelenti. Bölcs az, akinek szaktudása van – és ebből a szempontból bárki lehet bölcs.

Három klasszikus bölcsességi irodalmi műszó:

- sākal (סָכַל) = éles eszűen meglátni a lényeket a dolgokban és jelenségekben
- jāda' (יָדָע) = bensőséges megtapasztalást szerezni: élő-, életadó kapcsolatba lépni a megismerttel (pl. Ter 4,1)
- ḥākām (חָכָם) = talpraesetten, életrevalóan bölcsnek lenni, megtalálni szívünkben a szép – jó – szent – igaz harmóniáját (1Kir 3,12)

A bölcsességi írások kiindulópontja az ember, ellentétben a Biblia más könyveivel, ahol Isten és az ő cselekedetei jelentik a kiindulópontot. A figyelem középpontja így áthelyeződik Istenről az emberre, annak életére, tapasztalataira és életterére.

¹ E szemléletes felosztást Dr. Kerekes Károly OCiszt.-tól vettük.

A bölcsességi irodalom áttöri a nemzet határait: célja, hogy az embert egyetemes szemléletben tekintse. Jeremiás már arról ír, hogy minden nemzetnek megvan a maga bölcsességi kultúrája (vö. 10,7; 49,7), Izajás felidézi Asszíria (vö. 10,13) és Egyiptom bölcsseit (19,12), a fogság névtelen prófétája pedig Babilon bölcsseit emlegeti. A bibliai szövegekre az ugariti² költői szövegek és a Mezopotámiában fellelt sumér példabeszéd-gyűjtemények³ mellett elsősorban az egyiptomi bölcsességi kultúra volt legnagyobb hatással.

Az egyiptomi bölcsességi irodalom szerint a bölcs ember fölfogja a természet és a társadalom rendjét; aki a ma'at szerint él, annak teljes élete van, aki viszont áthágja a világrend törvényeit, az tetteinek következménye által bűnhődik.

A bibliai bölcsességi írások célja szintén az egyén megtanítása arra, miként tegyen szert olyan bölcses-ségre, amivel a teremtett világot uralni tudja, így kifejtse önmagát, s mind teljesebb emberré legyen. A bölcsességi irodalom tehát olyan iskolát alakít ki, amely megtanít élni ezen a földön. Az életet két oldalról, vilá-gi és vallási szempontból közelíti meg.

A Teremtővel való találkozásban az ember kétféleképpen viselkedhet:

- felelhet érzelmileg: nyilvános vagy egyéni imádsággal, hódolattal (Zsoltárok könyve);
- adhat értelmi feleletet: amint azt a Prédikátor vagy Jób könyvében megfigyelhetjük.

A hitvallás központjában nem Isten tettei állnak (vö. MTörv 26,5-9), hanem az emberi képesség, amely lehetővé teszi, hogy ki-ki feltalálja magát a különféle élethelyzetekben. Az ember arra nyer elhivatást, hogy saját és elődei (népének nagyjainak) tapasztalatait felhasználva emberibb emberré alakítsa önmagát.

A zsidó bölcsességi hagyomány két alapelvre épül:

- teremtett létezők vagyunk, s ennek megfelelően Istenről mint Teremtőről szól;
- az ember kötelessége, hogy teremtményi mivoltának megfelelően éljen: alakítsa környezetét és önmagát; felelős a teremtett világért és önmaga fejlődéséért.

A bölcsesség tehát az emberrel foglalkozó tudomány (a modern egzisztencializmushoz hasonló, de konkrét-tabb annál). A bölcsék nem elméletet tanítanak, hanem arra oktatják olvasóikat, hogy személyes értékekre találva éljenek.

Irodalmi formák:

- māsāl (מָשָׁל) = hasonlat, szókép, példázat
- szentencia = ösöktől ránk maradt buzdító-tiltó aranymondások
- lista = szent számok szerinti felsorolások

Kulcsszavak:

- jir'at Jahwe (יְרֵאתָ יְהוָה) = *istenfélelem*
- sāma /s^oma = *engedelmes /engedelmesség*
- 'ah^abā (אֲהַבָּה) / ḥesed (חֶסֶד) = *car'ij = gratia = szeretet /kegyelem*

Három gyakorta szereplő témapár:

- jutalom és büntetés
- élet és halál
- erkölcs és bűnösség (melyek gyökere a szívben van)

A bölcsességi hagyomány kialakulása

Amennyiben a bölcsesség a konkrét élethelyzet hozzáértő megoldása, annyiban nem kapcsolódik egy bizonyos társadalmi osztályhoz. Ám a tanító „bölcsék” a mindenkori társadalom tanult rétegéhez tartoznak: érteniük kell az íráshoz. Ennek megfelelően a bölcsék és írástudók együtt jelennek meg a Biblia egyes lapja-in, pl. Jer 8,8-9. A Sir 38,24– 39,15 feldicséri őket oly módon, hogy munkájukat szembeállítja a kétkezi, fi-

² Kánaáni város a szír tengerparton.

³ Stílusukat tekintve egyfajta enciklopedikus tudás átadására szolgáló egyszerű felsorolások.

zikai munkával. Az írástudót sajátos feladata teszi alkalmassá arra, hogy megszerezze a bölcsességet. A bölcsességi irodalom a királyi udvarban fejlődött ki, miként a korabeli Egyiptomban és Mezopotámiában is. Az egyiptomiak találták fel a papírt, amit azután széles körben használtak. Nem véletlen tehát, hogy az írni foglalkozás jelentős szerepet játszott náluk. Ahhoz, hogy valaki írni lehessen, az udvari vagy a templomi iskolák valamelyikébe kellett járnia. A tanító volt az „atyá”, és a tanuló a „fiú”. Az iskolát ill. a könyvtárat az „élet házának” nevezték. Ezekben az iskolákban számos bölcséleti könyv látott napvilágot, az írnokok megfogalmazásában, ám gyakran a királyoknak tulajdonítva a szerzőséget, mivel őket tartották a legnagyobb bölcseneknek. A tulajdonított szerzőség nem ismeretlen a Biblia világában sem, hiszen a hagyomány szerint a Példabeszédek és a Prédikátor könyvének szerzője Salamon király, noha nyilvánvalóan nem ők írták e bölcsességi mondásgyűjteményeket.

Az Ószövetség bölcs szentenciáinak legnagyobb része a Példabeszédek könyvében található. A Példabeszédek egyik salomoni gyűjteményét *Hiszkijának, Júda királyának emberei* (Péld 25,1) gyűjtötték egybe; ezek a bölcsék azonban nem csak gyűjtötték a régebbi mondásokat, hanem maguk is írtak, és így bővítették azokat.

A bölcsességi irodalom környezete egészen más volt, mint ahol a papi és prófétai iratok keletkeztek. A Jer 18,18 megkülönbözteti a papok, a bölcsék és a próféták csoportját; elfoglaltságuk különböző: a bölcsék nem érdeklődtek az istentisztelet iránt, látszólag nem hatotta meg őket népük baja, nem dolgoztak a nagy reménység ügyéért, hogy fenntartsák népüket – mindezek miatt Jeremiás nemigen értékeli őket pozitívan (vö. Jer 8,8).

A Törvény és a Próféták központi gondolatai a Szövetség, a Kiválasztottság, az Üdvösség. A „bölcsék” azonban már Izraelben sem a nép közösségi történelmével (múltjával, jelenével, jövőjével) foglalkoznak, hanem elsősorban az egyéni sors foglalkoztatja őket. Ebben követik keleti és nyugati bölcselkedő kortársaikat. A különbség viszont lényeges annyiban, hogy az izraeliták és a (fogság utáni) zsidóság saját jahvista vallásuk fényében nézik az ember egyéni sorsát is. A választott nép bölcsesinél ezért a bölcsesség – oktalanság ellentétpárja sokszor úgy szerepel, mint igazság – gonoszság, vagy hűség – hűtlenség.

Meglepőnek tartjuk, hogy a bibliai bölcsességi írások igazi célja sokkal inkább az istenség (ʾĪhîm) és az egyén kapcsolata, mint Jahve és az ő népe, Izrael közti kapcsolat. A történelemben munkálkodó személyes Isten, Jahve, név szerint – a Sirák fia könyvének néhány fejezetét kivéve – még csak nem is szerepel a bölcsességi írásokban. Az alapkérdés mindig az egyén helyes viszonya a világ Urához. Bizonyos pontig tehát a bölcsességi irodalom független az üdvösségtörténetől.

Ám lényegi különbség: a bibliai bölcsesség mindig kapcsolatban áll a személyes Istennel. Vallja, hogy minden bölcsesség, tehát az emberi is, Istentől származik. Hiszen egyedül Ő a bölcs (vö. Péld 21,30: *Nincs olyan bölcsesség, nincs olyan tudomány, – s nincs olyan tanács, amely megáll az Úr színe előtt*).

G. VON RAD, a „Weisheit in Israel” című úttörő művében kimutatja, hogy a bölcsességi irodalom problematikája – olykor rejtetten, máskor nyílt megfogalmazásban –, de már a legelső sugalmazott írásokban is kimutatható (pl. a Teremtés könyvében olvasható József-novellában).

A Kr.e. 578-ban bekövetkezett történelmi katasztrófa hatására Izrael mint nép, eltűnt a történelem színpadáról. A Babilonba hurcoltak többsége a magas kultúrájú, idegen népek körében vallásilag sokszor megalakulóvá, liberális szemléletűvé lett. Ebben a korban erősödik meg a bölcselkedő, döntően világiakból álló értelmiségi réteg. Ennek válaszreakciójaként a korábbi teológiai témák helyébe egy teljesen új, a leviták köréből származó szemlélet lép: egy kis csoport még inkább hangsúlyozni kezdte a jeruzsálemi kultusz helyreállításának szükségességét. A fogságot követően Ezdrás és Nehemiás működése erősíti meg az ősi hagyományok feléledését.

A Salamon koráig visszanyúló bölcsességi gondolkodás a fogság utáni évszázadokban azután annyira megerősödik, hogy a prófétai hagyományt háttérbe szorítva a bölcsességi szemlélet a IV. századtól egyeduralmúvá lesz, míg a történelmi hagyományokat az ún. Krónikás Történelmi Mű⁴ (1–2Krón; Ezdr; Neh) keretében a „krónikás” foglalja össze.

---

⁴ Az elnevezés M. Noth 1943-ban publikált művéből származik: „das chronistische Geschichtswerk”, röv. ChrG.

Fő témák

A fogság utáni irodalom központi témája az emberi szenvedés. Ekkor merül fel a kérdés: miféle Isten az, aki az embert szenvedni hagyja? Az igazak jutalmazásáról szóló hagyományos teológiai felfogás alapvető válságba került: az emberi tapasztalat és a hagyományos válasz ellentétben áll – ennek dialektikus feloldását keresi a bibliai bölcselő:

- *Tézis: Isten igaz, a világot az igazság törvényivel kormányozza, a jó szándékú és igaz embert megjutalmazza, a gonoszt pedig az igazságnak megfelelően megbünteti.
- *Antitézis: az emberi tapasztalat: az igaz ember gyakran koldusbotra jut és sokféle szenvedés éri, míg a gonoszok gondtalanul élnek világukat.
- *Szintézis: a problémára a különböző szentírók más-más megoldást adnak.

Az emberi lét értelmét keresve a bölcsességi gondolkodás két vonala különböztethető meg:

- hagyományos (Sirák fia, Példabeszédek, Énekek éneke): elfogadja a hagyományos teológiai gondolkodást az isteni igazságszolgáltatásról (természetesen a földi keretekben);
- intellektuális (Prédikátor, Jób): megkérdőjelezi az igazságszolgáltatás hagyományos felfogását és lázad ellene.

Mindkettőben közös, hogy a tapasztalatra épít, és élményeit intellektuálisan dolgozza fel. A bölcsességben tehát összefonódik az emberi tapasztalat és értelem annak érdekében, hogy tudatosan beleilleszkedjen a teremtetett világba, annak tevékeny része és ura legyen, s így az élet mestere legyen.

A **Példabeszédek könyve** olyan bölcs mondások gyűjteménye, amelyek vallás-erkölcsi tanításokat tartalmaznak. Irodalmi formája a következő:

- 1) Egy közös emberi tapasztalatot fogalmaz meg,
- 2) azt valami máshoz hasonlítja,
- 3) végül erkölcsi következtetést és tanítást szűr le belőle.

A Példabeszédek könyve „bölcsességi antológiának” is nevezhető olyan mondásgyűjtemény, amely Izrael egész történelmét felöleli. Hagyományos teológiai nézetet képvisel; kétféle forrásból táplálkozik: a közös emberi tapasztalat és a Jahve-hit.

A gyűjtemény írói a társadalom felső rétegéhez tartoztak. Ennek két bizonyítéka:

- 1) a költemények legtöbbször művészi formája magas színvonalú kultúráról tanúskodik
- 2) számos példabeszédben olvasunk anyagi jólétnek örvendő bölcsről (pl. 10,15).

A társadalmi helyzet maga is része az Isten által biztosított világrendnek. Ezért büszkén élvezik atyáik örökségét (vö. 19,14a), tartanak rabszolgákat (vö. 29,19.21), és töltenek be jelentős társadalmi pozíciókat (vö. 22,7; 23,1). Az írnok-iskolákban tanított udvari bölcsesség mellett bizonyos szentenciák a kisparasztok és munkások tapasztalatait fogalmazzák meg, mint például: *A munkást éhsége munkára hajtja, mert a szája készletti* (16,26). Más mondások pedig a meggazdagodás fonákosságaira hívja fel a figyelmet: *Többet ér szerényekkel együtt megalázkodni, – mint gőgösökkel prédán osztozkodni* (16,19).

Jób könyve a korabeli világirodalomhoz kapcsolódik. Az alaptéma más népek irodalmában is feldolgozásra kerül: az ártatlan, igaz ember szenved, de mindvégig hűséges marad. Barátai szerint ártatlansága lehetetlenség, hiszen – a hagyományos teológia szerint – Isten csakis a gonoszokat bünteti. Az igaz szenvedése azt látszik igazolni, hogy Isten nem igazságos.

Jób maga sem izraelita,⁵ és a vele vitatkozó három barát neve is nemzetköziségről tanúskodik: Elifáz a Holt-tengertől délkeletre eső, bölcsességéről jól ismert Edóm földjéről származik (vö. Jer 49,7), Bildád az Eufrátesz-menti Súahból való (vö. Ter 25,1), Cófár pedig, feltehetően a Bejrút és Damaszkusz között található Ain Szófár helységről érkezik. Ezek szerint Jób három barátja a betlehemi bölcssekhez hasonlóan az emberiség egyetemes istenkeresését mutatja be.

A prózában megírt előszó után költői dialógusok következnek egészen a 31. fejezetig bezárólag. A 28. és a 32-37. fejezetek későbbi eredetűek: ezekben szólal meg Elihú, egy fiatal, aki bölcsnek tartja magát, s aki

---

⁵ Úc földjét (vö. Jób 1,1) Haurán vidékén lokalizálhatjuk, a Jordántól északkeletre.

szerint a szenvedés által az ember formálódik, Isten mintegy ez által neveli őt. Elihú tehát a szenvedés következményét ragadja meg, de annak eredetét ő sem fejt meg. A 3. fejezetben az élet abszurditása is megfogalmazódik: a világ az Isten által teremtett börtön; Jób tehát azért imádkozik, hogy visszakerüljön a káoszba. Jób szembeszáll a korabeli nézetekkel, s ez vezet el a jobb megértésre: Istent nem az ember gondolkozása határozza meg, ő nem torpan meg annak határán, hanem felülmúl mindent. Egyetlen helyes magatartás Isten terveinek föltétlen elfogadása. A könyv nem kínál teológiai megoldást: inkább tekinthető irodalmi műnek, mint teológiának.

Az ismert Isten kutatása – teológia

Az ismeretlen Isten kutatása – irodalom (és filozófia)

Minden emberi ismeret központi problémája, hogy milyen viszonyba álljon Istennel. Az „istenfélelem” párhuzamos, szinonim kifejezései: „igaz”, „helyes”, kerüli a rosszat”, gyűlöli a gonoszt”.

A **Prédikátor** (Qóhélet) onnan indul ki, ahová a Jób 42,6 megérkezett: levonja a tanulságokat Jób és Isten szóváltásából: élvezni az életet, amikor Isten megengedi, máskor pedig belenyugodni a dolgok érthetlenségébe. Egyrészt Jób magatartását kritizálja, amikor így szól: *Ezért nem szállhat perbe azzal, aki fölötte áll. Sok beszéd van, ami csak a hiábavalóságot szaporítja: Mi haszna van belőle az embernek?* (Préd 6,10-11). Másrészt elfogadja Jób ellenvetéseit, miszerint nincs közvetlen ok-okozati összefüggés az ember viselkedése és sorsa között: *Vannak igazak, akikkel úgy bánnak, mint a bűnösökkel, és vannak bűnösök, akikkel pedig úgy bánnak, mint az igazakkal* (8,14).

A teológiai gondolkodásban mutatkozó rokonságon kívül Jób és a Prédikátor között hasonló szociális viszonyok is felfedezhetők. A dialógusok Jóbja befolyásos ember lehetett, hiszen így emlékezik: *Amikor a városkapuhoz mentem..., amikor megláttak az ifjak, hátra húzódtak, – az öregek pedig fölkeltek és állva maradtak. A vezető emberek abbahagyták a beszédet, – és tenyerüket a szájukra tették* (Jób 29,7-9). Arisztokrata múltjához képest a 7. fejezetben helyzetét rabszolgához hasonlítja. Nem a szolgaság intézményén botránkozik meg, hanem hogy ő találja magát ilyen szituációban. A Prédikátor ugyanehhez a társadalmi réteghez tartozik, hiszen így gondolkodik: *Ne figyelj mindenféle szóbeszédre, – és ne halld meg, ha szolgád átkoz!* (Préd 7,21).

A babiloni fogság előtt a retribúció tana (Isten a jókat életükben megjutalmazza, a gonoszokat megbünteti) a tehetősebb réteg szemében még csak-csak tartható volt, de az idegen hatalomtól való egzisztenciális függés és igazságtalan kiszolgáltatottság átélése a korábbi teológiai meggyőződés válságához vezetett. Valaha Isten biztosította a világ, s így a társadalom rendjét – most azonban érthetlenné vált, mintha Isten elrejtette volna magát.

A Prédikátor ismeri, de általában csak azért idézi a klasszikus bölcsesség állításait, hogy megcáfolja őket (pl. 8,6-7). A Qóhélet a qāhal ige gyök nőnemű participiuma: ebből származik a „gyülekezet” főnév; a Qóhélet olyan személy lehetett, akinek fontos szerepe volt a zsidó gyülekezetben, ott betöltött szerepe miatt egyes kommentárok „kétkedőnek” fordítják.

A Prédikátor viszonylag gyakran beszél Istenről: írásában az *elohim* szó 40x fordul elő, de meglepő módon egyszer sem említi Isten tulajdonnevét, Jahvét. Istenről szólva előszeretettel használja a határozott névelős általános kifejezést, amit így fordíthatnánk: „az isten”, vagy „az istenség”. Isten adja az élet idejét (vö. 5,17; 8,15; 9,9), vagy magát az életet (vö. 12,7), de ő adja a bajokat is (vö. 3,10). Vagyis az ember nem tudja felfogni Isten alkotásait (vö. 3,11). Amit Isten ad, az ember számára az teljesen érthetetlen marad: semmire nem tud belőle következtetni. Ugyanez mondható az „alkot”, „teremt” igékre is: Isten valóban *szépen alkotott mindent a maga idejében* (3,11), megteremtette az embert (vö. 7,29), mégis minden alkotása érthetetlen marad (vö. 11,5). A Prédikátornál tehát a sors és Isten majdnem összekeveredik. A „sors” szó valóban tényleg hiányzik mind a Példabeszédek, mind Jób könyvéből, míg a Qóhéletben hétszer fordul elő. Ugyanaz a sors vár a bölcsre és esztelenre, emberre és állatra, igazra és gonoszra egyaránt: a halál (vö. 2,14; 3,19; 9,2).⁶ A távollevő Isten képe alapján ő is használja az istenfélelem fogalmát, de ez nála elvesztette

---

⁶ Ez az elképzelés bizonyos tekintetben közel áll a felvilágosodás korának angol deistáiéhoz: elismeri, hogy Isten a világ alkotója, de szerinte ettől a világ még nem vált érthetővé.

minden bizakodó és optimista jellegét. A félelem egy távoli hatalomnak alávetettséget fejez ki. Ezt tartja az egyetlen lehetséges magatartásnak a kifürkészhetetlen Istennel szemben.

A Prédikátor számára a világ abszurd – így értelmezhető a könyvben sokszor ismétlődő alapgondolat: *Igen nagy hiábavalóság! Minden hiábavalóság! Az élet értelmének keresése nem vezet sehová; az embernek el kell fogadnia a negatív választ arra a kérdésre, hogy: mi hasznom ebből?*

A Prédikátor gyakran szólít fel örvendezésre: *Rájöttem, hogy nem tehet jobbat az ember, mint hogy örvendezzen és gyönyörködjön, amíg élete tart* (3,12). Nem vádolható tehát pesszimizmussal, mert annak ellenérte, hogy megállapítása szerint a világ értelmetlen, arra bátorítja olvasóit, hogy használják fel az élet jó dolgait. Nem veti meg az életet, jóllehet a halál fontos szerepet játszik gondolkozásában. A klasszikus bölcsességgel ellentétben – melyet csak a korai halál foglalkoztatott (vö. Péld 10,2;11,4; stb.) – rezignáltan azt hangoztatja, hogy a halál az ember elkerülhetetlen sorsa: *Minden egy helyre vándorol, valamennyien porból lettek és a porba térnek vissza* (3,20). Szkeptikusan áll a lélek halhatatlanságáról szóló gondolkozással szemben (vö. 3,21). Szerinte a világban semmi nem biztos; az univerzum rejtett rendezettsége csak illúzió. De hogy elkerüljük a depresszióba süllyedést, mindezek ellenére ajánlatosabb élvezni az élet örömeit.

A Prédikátort Istenről való beszédmódja alapján leginkább filozófusnak lehetne minősíteni, nem Izrael tradicionális hitére hivatkozik, inkább egyfajta univerzális teológiára. Ő az első, aki héber nyelven filozófikus gondolatok fejtegetésébe kezd.

Örök emberi kérdés: Hogyan járhatjuk végig az élet útját tragédiák nélkül? De még jobban érdekli a mindenkori embert: És mi lesz azután? Egyáltalán lesz-e valami, és az micsoda? – A hitből élő ember nem nyugtalanodik; nem kételkedik, hanem megvallja: *Az igazak lelkei* (egyéni és közösségi sorsuk, életük és haláluk) *az Isten kezében vannak* (Bölcs 3,1). Ugyanezt vallja – de még meggyőzőbben – az újszövetségi krisztushívő: *Akár élünk, akár halunk, az Úréi vagyunk* (Róm 14,8). És egyforma lesz-e a jók és a gonoszok sorsa? Sir 11,26; Bölcs 3,1-12

A **Bölcsesség könyve** a Kr.e. I. században, vagyis az összes közül a legkésőbb keletkezett szintézis, amelynek szerzője Alexandriában, a zsidó diaszporában, görögül írja művét. A LXX szerint idézi a Szentírást, amely fordítás ugyanebben a környezetben keletkezett. A könyv tehát későbbi a Septuagintánál, de nem ismeri Philón munkásságát (Kr.e. 20 – Kr.u. 54). Hellén tanultságának köszönhető az elvont szavak használata és az a könnyed okoskodás, mely nem érhető el a héber nyelv szókinccsével és nyelvtanával.

A világot jónak tartja, amit Isten szeretetből teremtett. Amennyiben mégis abszurditással találkozunk, az – a könyv írója szerint – annak következménye, hogy az ember nem működik együtt a Teremtővel: ebből fakad minden harmóniavesztés. A könyv logikája tehát:

- * az ember Isten képe és hasonlatossága
- * Isten jó és örök
- * tehát az ember öröklétre született, a halál nem az utolsó szó

A Bölcsesség könyve nem tud a föltámadásról, de az ember halhatatlanságát szilárdan vallja. A halált követő örök élet mindent felülmúlóan közösséget teremt Istennel. A halál nem abszolút, hanem csak átmenet e világból a másvilágba. Antropológiai felismerésekből, vagyis nem kifejezetten kinyilatkoztatásból új teológiát fogalmaz meg.

A jót és a jólétet nem tudja különválasztani: az anyagi gazdagság az emberi jóság egyik fokmérője; de ismer arra is példát, hogy a szegény ember is lehet ‘gazdag’. A jóság ellentéte és ellensége nem a rossz, hanem a nem-igazság.

Az általános bevezető összefoglalása

A világ törvényeit megfigyelve a bölcs felfedezi abban az Alkotó szándékát, s életét ehhez igazítja. Az igazi bölcsesség megfigyelésen és tapasztalaton alapszik, tehát empirikus, de szerény marad, mert tudja, hogy a világ rendjét nem az ember elképzelései szabják meg.

Mivel az Izraelt körülvevő népeket is ugyanazon gondolatok foglalkoztatták, e könyvek minket is segítenek szolidárisan gondolkodni nem-keresztény, sőt nem-hívő embertársainkkal. Csak ez a bölcsesség óvhat

meg bennünket attól, hogy a más úton járókat elutasítva kizárjuk őket szívünkéből, s így beszűkült fanatikusokká legyünk.

A bölcsességi írások nagy része költői formában maradt ránk. A héber költészet jellemzője, hogy fogalmi megragadás helyett inkább a személyes ábrázolásra törekszik.⁷ A héber nyelv a *hokmā* (חִכְמָה) szóval jelöli azt az emberi képességet, amely által keres és kutat az ember. A bölcsesség bibliai jelentését a Példabeszédek könyvének előszava több oldalról világítja meg.

מְשָׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶן-דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: לְדַעַת חִכְמָה וּמוֹסֵר לְהַבִּין אֲמָרֵי בִּינָה לְקַחַת מוֹסֵר הַשִּׁכְּל צְדָק וּמִשְׁפָּט וּמִיִּשְׁרָיִם: לְתַת לַפְתָּאִים עֲרָמָה לְנַעַר הָעֵת וּמִזְמָה יִשְׁמַע חֶכֶם וְיִוֹסֵף לְקַח וְנִבְוֹן תְּחַבְּלוֹת יָקֵנָה לְהַבִּין מִשְׁל וּמְלִיצָה דְּבָרֵי חִכְמִים וְחִידוֹתָם: יִרְאֵת יְהוָה רֵאשִׁית הָעֵת	1 paroimiai Salwmmwhtoj uiou/ Daud oj ebasi,leusen en Israhel 2 gnwhai sofian kai. Paideian nohsai, te logouj fronhsewj 3 dexasqai, te strofaj logwn nohsai, te dikaiosunhn al hqh/ kai. krima kateuqunein 4 iha dw/ akakojj panourgjan paidi. de. new aisqhsin te kai. ennoian 5 twhde gar akousaj sofoj sofwteroj estai o' de. nohmwn kubernhsin kthsetai 6 nohsei te parabolhn kai. skoteinon logon rhseij te sofwh kai. ainigmata 7 arch. sofiaj foboj qeou/ sunesij ...	<i>Bölcs mondásai Salamonnak, Dávid fiának Izrael királyának: Ismerd meg a bölcsességet és az intést, értsd meg az értelmes mondásokat! Fogadd el az okos intést, az igazságot, a törvényt és a becsületességet! Hogy az egyszerűeknek értelem adassék, az ifjúnak tudás és megfontoltság. Hallgat rá a bölcs, és gyarapítja tudását, az értelmes útmutatást nyer, és megéri a példázatot és hasonlatot, a bölcsök szavait és találós kérdéseit. Az Úrnak félelme a bölcsesség kezdete...</i>
--	---	---

EXEGETIKAI ELEMZÉSEK

A biblikus exegézisünkben arra törekszünk, hogy az előttünk álló kanonikus szöveget úgy értelmezzük, hogy egyúttal ennek fényében a jelen olvasó egyéni és közösségi történelmi tapasztalatai is megvilágítást nyerjenek.

A megszemélyesített Bölcsesség alakjának megismerése érdekében a továbbiakban a következő ószövetségi szövegek elemzésére térünk ki: Péld 8,1–9,6; Sir 24; Bölcs 7–9. Más jelentős szövegeket is kiemelhetünk volna, de a fentiek az újszövetségi írások megértése szempontjából is különös jelentőséggel bírnak. Megfigyelhetjük, hogy az Istentől eredő bölcsesség miként foglalja magába Isten emberek felé való feltárulkozását, lépésről lépésre való kinyilatkoztatását egészen addig a csúcspontig, míg végül benne az isteni Jelenlét köztünk- és bennünk-lakását fölfedezhetjük.

A Példabeszédek könyve Izrael legrégebbi bölcsességi hagyományának gyűjteménye. A 10–31. fejezetek olyan különféle eredetű mondásokat tartalmaznak, amelyek az ifjúság nevelését szolgálják. Az 1–9. fejezetek példázatai – feltehetően a fogság utáni időben – a fentiek bevezetéseként íródtak.

További ajánlott olvasmányok:	Sirák fia könyve	1,1-10 4,11-19 6,23-31 14,20–15,10 51,13-30
	Bölcsesség	1,1-11 6,12-21

⁷ Több zsoltár „Sitz im Leben”-je maga a zsidó liturgia, ahol keletkeztek, és ahol fennmaradtak; a zsoltár recitálása személyes választ jelent az Istennel való találkozásra, vagy személyes részvételt abban az eseményben, amiről közösségek megemlékeznek (vö. Józs 24).

Példabeszédek könyvének 8. fejezete

*8¹ Hát a bölcsesség nem kiált,
és az okosság nem hallatja szavát?
2 Fönt a magaslaton az út fölött,
ott áll, ahol az utak keresztezik egymást.
3 A város kapuinál,
a kapuk nyílásánál hangosan kiáltja:*

A 8. fejezet első három verse a fejezet további részében olvasható beszéd bevezetéséül szolgál; célja egyszerűen abban áll, hogy elhelyezze a szólni kívánó Bölcsességet.

Ki ez a Bölcsesség? A szövegből nem derül ki egyértelműen. Egyesek az Értelemmel azonosítják, amely a valóságot a maga mélységében fogja fel – de így se tudunk sokkal többet róla. Asszonyként mutatkozik be – e megfogalmazás talán az idegen, senkihez sem tartozó nővel, a magát áruba bocsátó prostituálttal áll ellentétben. Ennek ellenére meglepő, hogy beszédének bejelentésével a megszemélyesített Bölcsesség ragadja magához a kezdeményezést. Nem csak az ismerőseivel áll le beszélgetni, hanem igazi szózatot intéz a széleskörű hallgatósághoz; nem a kedvező dolgokról szónokol, hanem emelt hangon kifejezetten dorgáló beszédet tart. Hallgatóinak nem ad szót, senkit meg nem hallgat, ellentmondást nem tűr.

Hol tartja beszédét? A 2-3. versek egy jól meghatározott helyet jelölnek meg számára. Az ókori, közel-keleti fallal körülvett városok kapuin kívül volt az utak csomópontja. Jeruzsálem óvárosába például a Jaffai és a Damaszkuszi kapun lehetett bejutni. Az utak találkozásában, a kapu előtt tágas tér volt. Másrészt a városokat – s különösképpen megfigyelhető ez Jeruzsálem esetében – a védhetőség céljából többnyire magaslatokra építették. A dombra való felkapaszkodás után a kapuk előtti tágas térség tehát megpihenésre is szolgált. Rendszerint itt folyt a város társadalmi, kereskedelmi élete, és ez volt az igazságszolgáltatás törvényes helye is; előfordult, hogy nagyobb vallási összejöveteleket is e tereken tartották. Esténként, amikor a nappali meleg alábbhagy, a város népe, és különösen a fiatalság kivonul a városkapuk előtti terekre, hogy találkozzanak egymással: egymásra találhatnak ott a szerelmesek és a báméskodók, a kereskedők és a politikusok egyaránt.

Ezt a helyet választja a Bölcsesség is, hogy ott szólásra emelkedjen. Célja úgyszemint az, hogy bizonyos kiválasztottakhoz szóljon, hanem mindenkit meg akar szólítani; mondanivalóját mindenkinek hallani kell. Nem iskolát alapít, mint egyes filozófusok, nem a jeruzsálemi templomot választja prédikációjának színhelyül (miként azt Sirák fia teszi), hanem a nyilvánossághoz szól. Költői nyelvezetében nem szerepelnek a természet szépségét leíró kifejezések: nem medítál az erdők békéjéről, a mezők gazdagságáról, nem csodálkozik rá a végtelennek tűnő tengerre, vagy a csillagok ragyogására. Ellenben ott mutat rá Istenre, ahol a városi ember él, a társadalmi kapcsolatok közepette. És mit mond Istenről a megszemélyesített bölcsesség?

A Bölcsesség beszéde két részből áll: a 4-31. versek alkotják az elsőt, ami három szakaszból áll (4-11. 12-21, és 22-31), valamint a témákat záró buzdításból (32-36. versek).

*4 „Férfiak, hozzátok intézem szózatom,
emberek, nektek szól a szavam!
5 Ó, ti együgyűek, legyetek okosak végre,
és ti balgatók, térjete már észre!
6 Figyeljetek ide! Amit hirdetek, az helyes,
őszinte szóra nyílnak ajkaim.
7 Mert az én számat az igazság mozgatja,
ajkaim borzadnak minden álnokságtól.
8 Számnak minden szava színtiszta igazság,
nincsen benne semmi kitekert vagy hamis.
9 Az értelmes embernek mind megfelel,
aki szert tett a tudásra, az helyesli őket.
10 Intelmemet vegyétek szívesebben, mint az ezüstöt,
legyen a tudás kívánatosabb az aragnál,
11 Mert a bölcsesség jobb a korallnál,
nem érhet föl vele semmilyen drágaság.”*

A szózat első részének első szakaszát a „ti” személyes névmás hangsúlyos ismétlődése jellemzi. Ily módon teremt kapcsolatot hallgatóival a bölcsesség. A szakasz irodalmi szerkezetét – a 4. versben olvasható megszólítás után – a következő kifejezések határozzák meg: *értsetek, kapjatok észbe, hallgassatok* (5-6a), *legyetek okosak, legyetek értelmesek* (5), *helyes, világos, igaz* (6), *igazság, egyenes* (7-8), *érthető* (9), *intelem, tudás, ismeret* (9-10), *vegyétek, fogadjátok* (10). A fenti szakasz koncentrikus szerkezetet mutat: elején és végén felszólító módban álló igék körülölelik a többszörösen ismétlődő *igazság* szót és annak szinonimáit.

A 4. vers tehát a szakasz irodalmi keretén kívül van, és egyetlen dolgot húz alá: a bölcsesség, megkülönböztetés nélkül mindenkire szól. Ily módon megismétli a 2-3. versek mondanivalóját. Az 5. versben olvasható nem éppen udvarias jelzőkkel (*balgák, dórék*) a hallgatóságot csúfolja. Bár hallgatói nem kifejezetten a fiatalok, a bölcsesség szemében még mindig nem érték el a gyakorúságra jellemző és megkívánható érettséget.

A hallgatóság éretlensége indokolja, hogy a bölcsesség azon fáradozik, miként tehetné őket értőkké. (A héber szöveg szívet ír, amikor az ember döntési képességét akarja megragadni; a biblikus antropológia szerint az ember szíve nem annyira az érzelmi központját jelenti, mint inkább a világos megkülönböztetés- és döntés-képességét.)

Az értelem, az intelligencia elnyerésére szólító Bölcsesség önmagáról semmit nem nyilatkozik. Saját szavait olyan jelzőkkel illeti, mint *egyenes, világos, kiváló*, ugyanakkor nem tárja föl annak tartalmát. Saját tanítását magasztatja. A 7-8. versekben olvasottak is inkább csak szavainak minőségét írja le, de a tanítás tartalmáról itt sem olvashatunk. A Bölcsességtől tanulható *igazság* több mint a mindennapi élet sikere; a valósi és erkölcsi tanítás legmagasabb foka, amely gyökeres ellentétben áll a *gonoszossággal, hamissággal és fondorlatos beszéddel*.⁸

Az igazságtalanság utálatos a Bölcsesség szemében. A Példabeszédek gyűjteményében gyakorta Jahvéval összefüggésben szerepel a kifejezés, valamint többnyire az ember valamilyen erkölcsi cselekvésével kapcsolatos.

*Hat dolog van, amit gyűlöl az Úr,
s hét, ami utálattal tölti el szívét:
A gögös szem, a hamis nyelv,
az ártatlan vért ontó kéz,
az álnokságot tervező szív,
a gonosz ügyben járó láb,
a hazudozó, hamis tanú,
s végül, aki viszályt kelt a testvérek között...
Az álnok szívüektől iszonyodik az Úr,
ám akik tisztességesek, elnyerik tetszését...
Iszonyat az Úrnak a hazug ajak,
ám akik a jót teszik, elnyerik tetszését...
Utálja az Úr a gonosz életét,
de aki az igazság útján jár, azt kedveli.*

(Péld 6,16-19; 11,20; 12,22; 15,9)

Úgy tűnik, hogy a 8,11 szinte szó szerint hozza a 3,15-öt, s így elképzelhető, hogy az előző vershez később hozzáfűzött megjegyzés.

A Bölcsesség szózatának következő részét ismét első szavaival jellemezhetjük: *Én, a bölcsesség...* (8,12). A személyes névmások a szakasz elején és végén ismétlődnek, és így keretbe foglalják a *nekem, általam, velem* határozószókat. Végre nem csak jelzőkkel szól önmagáról a bölcsesség, hanem cselekedeteinek célját és következményeit is megismerhetjük: királyok igaz tanácsadójaként mutatkozik.

---

⁸ A fenti kifejezések többsége olvasható a Második Törvénykönyvben, Jahve és Izrael népével kapcsolatban: 32⁴ *Kőszikla! Amit csak tesz, tökéletes, /Mert igazság minden útja, /Hűséges Isten, ment minden álnokságtól, /Igaz és egyenes. ♪ Vétkeztek ellene, akiket hibátlannak alkotott, /Gonosz és elvetemült nemzedék!*

¹² „*Én, a bölcsesség, együtt lakom az okossággal,
és nálam van a megfontolt tudás.*

¹³ *Aki féli az Urat, gyűlöli a rosszat,
a kevélyt és a kevélységet, a helytelen utat.
Az álnok beszéd pedig gyűlöletes nekem.*

¹⁴ *Enyém a tanács és a siker,
enyém az okosság és enyém a lelkerő.*

¹⁵ *Általam kormányoznak a királyok,
és tesznek igazságot a tisztségviselők.*

¹⁶ *Általam uralkodnak a fejedelmek,
és ítélkeznek a főemberek az egész föld fölött.*

¹⁷ *Én szeretem azokat, akik engem szeretnek,
akik virradatkor keresnek, rám is találnak.*

¹⁸ *Nálam van a gazdagság, s nálam a dicsőség,
a tekintélyes vagyon és az igazságosság.*

¹⁹ *Gyümölcseim jobbak, mint az arany s a színarany,
hasznom többet ér, mint a válogatott ezüst.*

²⁰ *Az igazságosság útjain járok,
annak ösvényén, ami jogos.*

²¹ *Azoknak, akik szeretnek,
vagyonot adok és megtöltöm csüüreiket.”*

E szakaszban egymás mellett olvasható az elméleti tudás és gyakorlati ismeret. Kifejezéseinek többsége megtalálható más bibliai könyvekben. Jessze utódjáról például a következőket olvashatjuk, amikor eltölti őt Jahve lelke:

*A bölcsesség és értelem lelke,
A tanács és erő lelke,
Az Úr ismeretének és félelmének lelke.*
(Iz 11,2)

A kifejezések hasonlósága azonban nem bizonyítja a két szöveg irodalmi függőségét annál is inkább, mert a próféta szavai elsősorban nem Jessze utódját, hanem az Úr lelkének jellemzőit írja le. Tehát a kifejezések megfelelőségéből inkább a bölcsesség és Isten lelkének hasonlóságára következtethetünk.

Továbbá Jób könyvében a következő párhuzamokat olvashatjuk:

*Tőle van a bölcsesség és a hatalom,
övé a tanács és az értelem [...]
Tőle van az erő és a siker.*
(Jób 12,13.16a)

A 8,13-21 szakaszban *Jahve félelme* kifejezés kap központi szerepet; kifejezett említés itt nincs a bölcsességről. Ám e kettőt bizonyosan nem lehet elválasztani, amint erről több mondás biztosít:

*Az Úrnak félelme az ismeret kezdete,
a bölcsességet és intést csak a bolondok vetik meg [...]
[...] gyűlölték a tudást,
és nem az Úr félelmét választották.
[...] akkor megérted, mi az Úr félelme,
és rájössz, mi az istenismeret.
A bölcsesség kezdete az Úrnak félelme,
és a Szentnek a megismerése ad értelmet.*
(Péld 1,7.29; 2,5; 9,10)

Jób könyve szintén együtt említi Jahve félelmét és a bölcsességet:

*Íme, az Úr félelme a bölcsesség,
És a rossz kerülése az értelem.*
(Jób 28,28)

Amint a 7-8. versek antitetikus parallelizmusainál megfigyelhettük a negatív és pozitív jelzők váltakozását. A 13. versben szereplő *gyűlöletes* jelzőnek a 17. és 21. versekben olvasható *szeret* ige felel meg (a *bölcsesség szereti azokat, akik őt szeretik*).

Istenről hasonló képe van a zsoltárosnak is, aki így ír:

*A hűségeshez hűséges vagy,
a feddhetetlen emberhez feddhetetlen;
A tisztához tiszta vagy,
de a hamisnak ellenállsz.*

(Zsolt 18,26-27)

A Bölcsesség könyvében pedig az isteni bölcsességre alkalmazva a következőket olvashatjuk:⁹

*A bölcsességet könnyen fölismerik, akik szeretik,
és megtalálják, akik keresik.*

(Bölcs 6,12)

A Péld 8,15-16 tartalma meglep bennünket, hiszen azt fogalmazza meg, hogy a nép vezetői hallgatnak a bölcsesség szavára, és így népüknek valóban előljárói. A hatalommal rendelkezők felsorolásában negyedikként, utolsóként említett *hatalmasok* (KNB)/ *főemberek* (UKB)/ *előljárók* (UPB) tulajdonképpen a Bírák könyvében is szereplő törzsi vezetők. De a bölcsesség hatékony a szegények körében is: igazságot szolgáltat és vagyont ad a szegényeknek (vö. 20-21. versek).

Az isteni bölcsesség bemutatkozását olvasva megfigyelhetjük, hogy bár a szakasz semmi utalást nem tesz a Izrael történelmére, a kifejezések mégis rokonságot mutatnak bizonyos Jahve-beszédekkel (Ter 28,13-15; Kiv 3,4-10; 20,1-2; Iz 44,24-28; 45,6b-8).¹⁰

22 יְהוָה קָנְנִי רֵאשִׁית דְּרָבּוֹ
קָדָם מִפְּעֻלָּיו מֵאָז:
23 מֵעוֹלָם נִסְכַּחֲתִי
מֵרֵאשִׁית מִקְדַּמֵי אֲרָץ:
24 בְּאִין־תְּהוֹמוֹת חוֹלְלָתִי
בְּאִין מַעֲיִנוֹת נִכְבְּדֵי־מַיִם:
25 בְּטָרֶם הָרִים הִטְבְּעוּ
לִפְנֵי נִבְעוֹת חוֹלְלָתִי:
26 עַד־לֹא עָשָׂה אֲרָץ
וַחֲצוֹת וְרֵאשִׁית עֲפָרוֹת תִּבְלֵ:
27 בְּהִכִּינוּ שָׁמַיִם שָׁם אָנִי
בַּחֹקוֹ חוּג עַל־פְּנֵי תְהוֹם:
28 בְּאֲמָצוֹ שְׁחָקִים מִמַּעַל
בְּעִזּוֹ עֵינֹת תְּהוֹם:
29 בְּשׁוּמוֹ לַיִם חָקוֹ
וּמַיִם לֹא יַעֲבְרוּ־פָּיו
בַּחֹקוֹ מוֹסְרֵי אֲרָץ:
30 וְאֶהְיָ אֶצְלוֹ אָמוֹן
וְאֶהְיָ שַׁעֲשָׁעִים
יוֹם יוֹם מִשְׁחָקָת לִפְנֵי בְּכַל־עַת:
31 מִשְׁחָקָת בְּתִבְלֵ אֲרָצוֹ
וּשַׁעֲשָׁעִי אֶת־בְּנֵי אָדָם:

22 „Alkotó munkája elején teremtett az Úr,
ősidőktől fogva, mint legelső művét.

23 Az idők előtt alkotott,

a kezdet kezdetén, a föld születése előtt.

24 Amikor létrehozott, még ősvizek sem voltak,
és a forrásokból még nem tört elő víz.

25 Mielőtt a hegyek keletkeztek volna,
korábban hívott létre, mint a halmokat,

26 amikor a földet és a mezőket még nem alkotta meg,
és a föld első rögét sem.

27 Ott voltam, amikor az eget teremtette,
s az ősvíz színére a kört megvonta,

28 amikor a felhőket fölerősítette,
s az ősforrások erejét megszabta;

29 amikor kijelölte a tenger határát
- és a vizek nem csaptak ki -,

amikor megrajzolta a föld szilárd részét.

30 Ott voltam mellette, mint a kedvence,
napról napra csak bennem gyönyörködött,
mindig ott játszottam a színe előtt.

31 Ott játszottam az egész földkerekségen,
s örömmel voltam az emberek fiai között.”

⁹ A negyedik evangélista megfogalmazása szerint Jézus így tanít (Jn 14,21): *Aki szeret engem, azt szeretni fogja az én Atyám; én is szeretni fogom őt, és kinyilatkoztatom neki magamat.*

¹⁰ A bibliai szöveg eredetét kutatva egyes exegéták egyiptomi istennők egyes szám első személyben önmagukról megfogalmazott kijelentéseire bukkantak; ezek a ptolemaioszok korára, vagyis legfeljebb Kr.e. 300 körüli évekre nyúlnak vissza – a Példabeszédek könyve azonban ősbibliai eredetű.

A Bölcsesség beszédének ez a harmadik szakasza a legtöbbet idézett, ugyanakkor legnehezebben értelmezhető része. A szakasz első szava, *Jahve* – az előző két szakasz kezdőszavaihoz hasonlóan (4. vers: *ti*; 12. vers: *én*) – jól kifejezi annak témáját: jelen esetben a Bölcsesség és Isten kapcsolatát.

A 22-23. versek félreérthetőségén csúszott el annak idején Árius, aki a második isteni Személy teremtettségét mivoltának tanát e versekre alapozta. A szöveget olvasva azonban nem szögezhetünk le egyebet, mint hogy a bölcsesség eredete Istennél van: Jahvéból született, Ő hozta létre, Ő *alkotta, formálta* (UPB), valamint hogy léte a teremtés előtti időtlenségbe nyúlik vissza. Amikor Melkizedek megáldja Ábrahámot, ugyanezt a szót olvassuk: *Áldott legyen Ábrám a Magasságbeli által, aki az eget és a földet alkotta* (Ter 14,19). A bölcsesség tehát csakis Istentől ered. Jób hasonló szavakkal kiált föl:

*Bőrbe és húsba öltöztetél,
csontokkal és inakkal szőttestél át.*

(Jób 10,11)

A zsoltáros is ezekkel a szavakkal fejezi ki, hogy léte egyedül Istentől függ:

*Te alkottad veséimet,
anyám méhében te szőttest a testem.*

(Zsolt 139,13)

A 24-26. versek a Bölcsesség teremtés előtti „születéséről” szólnak. A teremtettség világ leírását alulról, a mélységektől, a vizek forrásától kezdi (24. vers), majd tekintetét a hegyekre és halmokra emeli (25. vers), illetve a földet és a mezőket szemléli (26. vers), amely a teremtés után az ember otthonává lesz.¹¹ E leírásban semmiféle korabeli kozmogóniai¹² elképzelés nem kap helyet.

Ellenben a 27-30a versek Jahvét teremtő munkájában mutatják be, de minduntalan azt hangsúlyozva, hogy a bölcsesség már akkor jelen volt. A papi szerzőtől származó leírás (Ter 1) Isten teremtő szavára helyezi a hangsúlyt, itt viszont Jahve különféle teremtő tetteit sorolja föl a szerző. Az előző versek gondolatmenetével ellentétben mind a 27., mind a 28. versben tekintetével felülről halad lefele. A korabeli természettudományos elképzelés alapján az égbolt kifeszítéséről és a föld alapjainak megszilárdításáról ír. A Ter 1. fejezetének megfogalmazásához hasonlóan a káosz előfeltételezéséből indul ki. Az őstenger visszaszorítása a rendteremtés részét képezi a Ter 1,9-10-ben, s ez a gondolat jelenik meg itt a Péld 8,29-ben is.

A 8,30a versben visszatér a gondolat, hogy a bölcsesség már akkor jelen volt: *Én már mellette voltam, mint kedvence*. Sőt, ha végigtekintjük a szakaszban előforduló bölcsességre vonatkozó szavakat, meglepő módon áll előttünk fejlődése: fogantatása (22), mintegy méhen belüli fejlődése (23), születése (24-25), a Teremtő melletti otléte (27), s végül mint kedvenc gyermeket látjuk játszani Isten színe előtt (30-31).

A 8,22-31 szakaszra összességében tekintve tehát négy időszakot különíthetünk el: az első két versben a Bölcsesség megformálásáról olvashatunk a teremtés előtti időtlenségben (22-23), a következő három versben a világ teremtését megelőző születéséről (24-26), ezt követően gyermekként segítkezik a világ megteremtésében (27-30a), végül Isten és az emberek közötti kapcsolatban találja örömét (30b-31).

Ez utóbbi gondolattal szólítja meg hallgatóit az isteni bölcsesség: ő, aki Isten színe előtt töltötte boldog életét, most az emberek fiaival lép kapcsolatba. Az ember világa mindig fontos volt számára (vö. 8,23.26.29.31), de most közjük is lép.

Miután tehát tanításának kiválóságát méltatta (4-10), magát eredményes és igazságos királyi tanácsadónak mondta (12-21), most újabb érvet hoz fel annak érdekében, hogy hallgatóit megnyerje: eredete Jahvéra nyúlik vissza, már akkor mellette volt, amikor az megteremtette a világ szilárd rendjét, most pedig örömét abban leli, hogy a teremtettség világban, az emberek között éljen. Tehát az isteni bölcsesség a teremtő Istennel, a teremtettség világgal, és az emberekkel való kapcsolatában tárul elénk.

³² „*Nos hát, fiaim, hallgassatok rám!
Jól járnak, akik megtartják útjaimat.*

³³ *Halljátok meg intő szavamat: legyetek bölcsék,*

¹¹ Emlékezzünk vissza a fejezet bevezető soraira, ahol megállapíthattuk, hogy a bölcsesség az embert ott szólítja meg, ahol él.

¹² A világ létrejöttére vonatkozó szemléletes leírás.

s ne tagadjátok meg tőle a figyelmet!

³⁴ *Boldog ember, aki hallgat rám,
aki napról napra örködik ajtómnál,
s őrzi kapuim félfáit.*

³⁵ *Aki megtalál, az életet talál,
és elnyeri az Úrnak tetszését.*

A motivációk sorozata után a buzdítás következik. Megszólításában mindenkit szeme előtt tart, amikor azt mondja: *fiaim* (32), illetve *ember* (34) – irodalmilag kapcsolatba hozható a 31. versben olvasott *emberek fia*i kifejezéssel.

A Bölcsesség teljes nyilvánosság előtt tartja meg beszédét, hogy mindenkinek megmutassa az egyenes és igaz életutat. Tanácsot ad a népek felelős vezetőinek (vö. 8,15-16), de ugyanezt a szerepet tölti be a szegény és elnyomott ember életében is.

Az alaptémát a háromszorosan ismétlődő (32.33.34) „hallgat” ige jelöli ki. A 8,6-10 szakasz már előkészítette e témát: a tanítvány odafigyel mestere szavára. E fejezetet lezáró szakaszban az odahallgatás mint áldásforrás, a meg nem hallgatás pedig az átok forrásaként szerepel.

³⁶ *De aki vét ellenem, saját lelkének árt,
akik elvetnek, a halált kedvelik.”*

A bölcsesség kapujában várakozó és ébren örködő ember azért boldog (vö. 8,34), mert aki keresi a bölcsességet, az meg is találja (vö. 8,17). Sirák fia is buzdít arra, hogy: *Ha okos embert látsz, keresd fel korán, /és lábad koptasd ajtaja küszöbén* (Sir 6,36). Aki azonban megveti az isteni bölcsességet, annak élete a halálba vezet (vö. 7,27).¹³ A 8,35-36 versekben megfigyelhető a tipikusan a fogság utáni idők teológiai irodalmára jellemző megfogalmazás: az élet és a halál közti alapvető döntés mint sürgető feladat.¹⁴

Példabeszédek könyvének 9. fejezete

A bölcsességi gyűjtemény bevezetésének lezárásaként a 9. fejezetben a megszemélyesített isteni Bölcsesség ismét úgy áll előttünk, mint aki hívja, várja az embereket. A könyv szerzője a párhuzamos bemutatás költői eszközét felhasználva a Bölcsességet úgy állítja elénk, hogy a balgaság kontrasztjában mind jobban kiemelkedjen. A Bölcsesség beszéde (1-6) és a Balgaság beszéde (13-18) egyaránt hat-hat verset tesz ki, tehát a leírás ténylegesen párhuzamba is állítható; a diptichont pedig szintén egy hat versből álló tanítás választja el egymástól.

A 9. fejezet hat verse alapján a Bölcsesség vállalkozó szellemű és bátor háziasszonynak mutatkozik.

⁹ *Megépítette a házát a bölcsesség,
s hét oszlopát is felállította.*

² *Barmait levágta, borát megkeverte,
és az asztalát is megterítette.*

³ *Kiküldte szolgálóit és kihirdette
a város magasabb pontjain:*

⁴ *„Tapsztalatlanok, kerüljetek beljebb!”
Az értetleneknek meg ezt mondja:*

⁵ *„Gyertek, egyetek a kenyereimből,
igyatok a borból, amelyet kevertem!*

⁶ *Éltek, csak hagyjatok fel a dőreséggel,
és járjatok az értelem útjain!”*

A Bölcsesség háza hét oszlopon nyugszik. Vajon mit akar ez kifejezni? Leginkább elfogadható az a meglátás, hogy a Példabeszédek könyvében idézett hét mondásgyűjteményre utal. Ha az első kilenc fejezetet bevezetésnek tekintjük, és a zárófejezet utolsó szakaszát félretesszük, akkor a hét mondásgyűjtemény a következő:

---

¹³ Ilyesféle antitezisek sorozata olvasható még: Péld 1,32-33; 2,21-22; 3,32-35.

¹⁴ Pl. Sir 15,17-18. Hasonlóan, a fogság utáni, deuteronomista szerző Mózes ajkára adja a felszólítást: *Nézd, eléd tártam ma az életet és a jót, de a halált és a rosszat is...*(MTörv 30,15kk).

- Salamon bölcs mondásainak nagy gyűjteménye (10,1–22,16)
- A bölcsök mondásainak gyűjteménye (22,17–24,22)
- A bölcsök mondásai gyűjteményének folytatása (24,23–34)
- Salamon mondásainak második gyűjteménye (25,1–29,27)
- Águr mondásai (30,1–14)
- Számmondások (30,15–33)
- Lámuel szavai (31,1–9)

A Bölcsesség megnyitja házát mindenki számára, és ünnepi lakomát rendez nekik. Irodalmi párhuzamok után kutatva extrabiblikus szövegek közül egy ugariti legendát találunk, amelyben Baal istenség lakomára hívja az isteneket és istennőket.¹⁵ A Bibliában pedig Dávidról azt olvassuk, hogy nagy műgonddal oszlopcsarnokos királyi palotát épít (vö. 2Sám 5,11–12; Jer 22,13–15).

A lakomán enni és inni lehet: húst (9,2), kenyeret (9,5), illetve bort (9,2.5).¹⁶ De az étel-ital csak érzékelhetővé teszi, amit a bölcsesség kínál: valójában tanítása az, ami éltet.

*Egyél, fiam, mézet, mert jó,
És a lépes méz édes az inyednek.
Tudd meg hát,
Hogy ilyen a bölcsesség a lelkednek...*
(24,13–14a)

Tehát a Bölcsesség étekként kínálja tanítását: mindazt, ami a következő gyűjteményekben olvasható. Aki e hét mondás-gyűjteményből táplálkozik, annak élete kitágul. A testi és lelki eledel szimbolikája más bibliai leírásokban is ismert:

*Nem csak kenyérral él az ember,
sokkal inkább azzal él az ember,
ami az ÚR ajkáról származik.*
(MTörv 8,3b; vö. Mt 4,4)

*Jön majd olyan idő
– így szól az én Uram, az ÚR –,
amikor éhséget bocsátok a földre.
Nem kenyérre fognak éhezni,
és nem vízre fognak szomjazni,
hanem az ÚR igéjének hallgatására.*
(Ám 8,11)

A fogság prófétája hasonló gondolatokkal bátorítja hallgatóit:

*Ti szomjazók mind, jöjjetek vízért,
még ha nincs is pénzetek!
Jöjjetek: vegyetek és egyetek!
Jöjjetek: vegyetek bort és tejet,
nem pénzért és nem fizetségért!
minek adnátok pénzt azért, ami nem kenyér,
A keresetet arra, ami jól nem lakat?
Hallgassatok ide, figyeljetek rám, akkor jót esztek,
és kövér falatokban lesz részetek!
Figyeljetek rám, jöjjetek hozzám!
Hallgassatok rám és élni fogtok!*
(Iz 55,1–3a)

E prófétai tanításokat és kései visszhangjukat tanulmányozva látjuk tehát, hogy a Jahvétól született Bölcsesség Izrael egész bölcsességi örökségét magába foglalja; de nem egyszerűen bölcs mondások mennyiségi összességét tartjuk kezünkben, hanem Isten hiteles kinyilatkoztatását.

---

¹⁵ Lásd J. B. PRITCHARD: *The Ancient Near East Text*, Suppl., Princeton 1969, 560.

¹⁶ Vö. Bír 19,19; Neh 5,15; Siral 2,12.

Jézus, Sirák fia könyvének 24. fejezete

Sirák fiának könyve a görög nyelvű Biblia, a Septuaginta része, a zsidó kánonból hiányzik. Kr.e. 200 körül íródott héber nyelven – Szent Jeromos ismerte a héber eredetét és a rabbi is idézték. Az Egyház a görög szöveget ismerte el kánoninak, s ezért ezt őrizte és fordította le latinra, majd az élő nyelvekre. Mivel a héber szöveg elveszett, és egészen a múlt század végéig csak a görög fordítás volt ismeretes, a protestantizmus kivette a kánonból.¹⁷ 1896-ban azonban a héber szöveg kétharmadát – felismerhető, de nehezen olvasható állapotban – megtalálták a kairói genizában (a zsinagóga tárolójában, ahol az elhasznált tekercseket tartják), 1946-ban újabb töredékeket Qumránban, majd 1964-ben a Maszada erődben.¹⁸

A Péld 8,1-3 szakaszban szólásra emelkedő Bölcsesség a nyílt tereken tanít, Ben Sira ellenben a jeruzsálemi templomot választja beszéde színteréül, és a hívő közösséget szólítja meg. A Templom az Úr lakóhelye a földön, ezért ott szól az egybegyűltekhez.

24¹ h sofia ainesei yuchn authj
kai. en mesw| laou/ authj kauchsetai
2 en ekklhsia| uyistou stoma authj anoihei
kai. enanti dunamewj autou/ kauchsetai

24¹ A maga dicséretét zengi a bölcsesség,
népe közepette dicséri önmagát.
2 Megszólal a Magasságbeli népének körében,
és hatalma láttán dicsekedve mondja:

A Sir 24,3-22 szakaszban olvasható beszédben a Bölcsesség elsősorban önmagáról és arról szól, hogy mi mindent tett hallgatói (vagyis a hívek közösségének) javára. Az alfabetikus zsoltárok (9–10; 25; 37; 111; 112; 119; 145) és a Siralmak öt költeménye példájára ez a beszéd is a teljességet kifejező¹⁹ huszonnégy versből áll. Ismeretesek olyan zsoltárok, amelyek szintén 22 versből állnak, de az egyes versek kezdőbetűje nem alfabetikus sorrendben követik egymást; így van ez Sirák fia 24. fejezetében, és a könyv utószavában (51,13-30).²⁰

A Bölcsesség önmagáról a következő szakaszokban szól: a Bölcsesség világba helyezése (3-8), növekedése (10-17), vendég fogadása (19-22).

3 egw. apo. stomatoj uyistou exhl qon
kai. wj omicl h kateka| uya gh
4 egw. en uyhl oij kateskhnwsa
kai. o qronoj mou en stu| w| nefe| hj
5 gu| on ouranou/ ekukl wsa monh
kai. en baqei abusswn periepathsa
6 en kumasin qalasshj kai. en pashj th| gh|
kai. en panti. law| kai. eqnei ekthsamhn
7 meta. toutwn pantwn anapausin ezh| thsa
kai. en klhronomia| tinoj aul isqhsomai
8 tote enetei| lato, moi o ktisthj apantwn
kai. o ktisaj me katepausen thn sknhn mou
kai. ei| en en lakwb kataskhnwson
kai. en Israhl kataklhronomhgti

3 „Én a Fölségesnek szájából születtem,
s ködként borítottam be az egész földet.
4 Fönt a magasságban volt a lakóhelyem,
és a trónusom felhőoszlopon állt.
5 Bejártam egymagam az égi köröket,
megjártam a szakadék mélységét.
6 A tenger hullámain és az egész földön,
minden nép s nemzet közt uralkodó voltam.
7 Mindannyiuknál a nyugalmat kerestem,
és hogy kinek részén üthetném fel sátram.
8 Ekkor a mindenség Teremtője parancsot adott,
Teremtőm kijelölte sátramnak a helyét.
Így szólt: „A sátradat Jákobban üsd fel,
és az örökrészed Izraelben legyen.”

A Bölcsesség beszéde (24,1-22) amúgy is az 51 fejezetből álló könyv középpontjában található; ezen belül a 9. vers fordulópontot fogalmaz meg a világ életében: az örökkévalóságból átlépünk a tér és idő keretei közé, amely azután az örökkévalóságba torkollik:

¹⁷ Ezért hiába keressük a protestáns kiadású Bibliában. Megjegyzem: a német egyházak példája nyomán a Magyar Bibliatársulat (protestáns) is az általuk – tévesen – apokrifeknek bélyegzett deuterokanonikus könyveket is lefordította, és 1998-ban kiadta, talán egy következő lépésben függelékként a Bibliához fogja csatolni. Innen már „csak” egy lépés – s remélhetőleg még a mi életünkben megvalósul – egy ökumenikus munkacsoport által készített teljes magyar nyelvű fordítás.

¹⁸ Ez a többféle szövegterv okozza azt a számozásbeli eltérést, ami az UKB és a KNB között tapasztalható (jegyzetünkben az ún. Jeruzsálemi Biblia kiadását követő UKB számozását követjük).

¹⁹ Az ABC betűjével (a héber ABC 22 betűből áll) ugyanis minden elmondhatót le is tudunk írni.

²⁰ Szintén hasonló jelenséggel találkozunk a Példabeszédek 2. fejezetében.

⁹ pro. tou/ aiwwoj apl archj ektisen me
kai. ełwj aiwwoj ourmh. eklipw.

⁹ Ősidőktől fogva, a kezdet kezdetén teremtett,
és nem pusztulok el soha, mindörökre.

A Bölcsesség kiáradása a következő szakaszban lépésről lépésre nyomon követhető. Az Úr temploma Sion hegyén épült (10), Jeruzsálemben (11), népe körében. Megfigyelhetjük a jelzőket: sátra „szent”, hiszen a Szent lakóhelye, városa úgy mond „szeretett”, népe pedig „dicsőséges”, mert Isten dicsőségét tükrözi. A 13-14. versek a „növekedtem” ige háromszoros előfordulása miatt a szakaszon egy kis belső egységek képeznek: mind a hat verssor méltóságteljes fákhöz hasonlítja növekedését, miközben elvezet a Szentföld határaitra (északon Libanon és Hermon hegyes tájai, keleten a Holt-tenger pusztasága és oázisai, nyugaton pedig a Földközi tenger termékeny síksága), hogy bemutassa: a bölcsesség Izrael egész területén elterjedt.

¹⁰ en sknhł/ agjal enwpion autou/ el ei tourghsa
kai. oułtwj en Siwn

¹⁰ Szolgáltam előtte, az ő szent sátrában,
majd pedig Sionban kaptam lakóhelyet.

¹¹ esthricqhn en pol ei hgaphmenhł
oimoiwj me katepausen
kai. en lerousalhm h' ekousia mou

¹¹ Letelepedtem a szeretett városban,
amelyet éppen úgy szeretett, mint engem,
s Jeruzsálemben van uralmam székhelye.

¹² kai. errizwsa en law/ dedoxasmenwł
en meridi kuriou klhronomij autou/

¹² Dicsőséges nép közt vertem így gyökeret,
az Úrnak részében, az ő örökrészén.

¹³ wj kedroj anuywqhn en twł/ Libanwł
kai. wj kuparissoj en oresin Aermwn

¹³ Magasra nőttem, mint Libanon cédrusa,
és mint a ciprusok a Hermon hegységben.

¹⁴ wj foihix anuywqhn en Aiggadoij
kai. wj futa. rodou en lericw

¹⁴ Magasra nőttem, mint Engedi pálmája,
mint a jerikói rózsauiltetvények.

wj elaiā euprephj en pedi wł
kai. anuywqhn wj platanoj

¹⁴ Mint a pompás olajfa a síkságon,
mint a vízmelléki platán, úgy nőttem fel.

¹⁵ wj kinnamwmon kai. aspal aqoj arwmatwn
dedwka osmhn

¹⁵ Illatos vagyok, mint a fahéj és a balzsam,
mint a kiváló mirha, illatot árasztok.

kai. wj smurna eklekth. diedwka euwdian
wj calbanh kai. onux kai. stakth.

¹⁵ Mint a stórax, a galbán, az ónix és a stakté,
mint a jó illatú tömjén a sátorban.

kai. wj libanou atmij en sknhł

¹⁶ Mint a terebint, kiterjesztem ágaim,
ágaim szépek és ékesek.

¹⁶ egw. wj tereminqoj eweteina kladouj mou
kai. oi kladoi mou kladoi doxhj kai. caritoj

¹⁷ Rügyeket hajtottam, mint a szőlőtőke,
virágaim pompás gyümölcsöt termettek.

¹⁷ egw. wj ampeloj eblasthsa carin
kai. ta. anqh mou karpoj doxhj kai. ploutou

A 15. vers gondolatban visszavezeti az olvasót a jeruzsálemi templomba, hiszen az olaj és a tömjén illata a liturgikus cselekményekre emlékeztet (vö. Kiv 30,23.34). Balzsammal szentelik fel a templomot, kenik meg a szövetség ládáját és az edényeket, valamint a pappá szentelés is ezzel történik. A tömjén csakis Jahve kizárólagos szentélyében használatos. Ben Sira szövege tehát kifejezetten a bölcsesség liturgiában való szerepét emeli (vö. 24,1-2.10): a bölcsesség azt valósítja meg, amit a szent olajakkal való megkenés mint Istennek szenteltség kifejez. János apostol ezt a kinyilatkoztatással hozza összefüggésbe, amikor így ír: *...Ti azonban fel vagytok kenve a Szent által, és mindent tudtok. /...Ti azonban legyetek rajta, hogy a kenet, amelyet tőle nyertetek, megmaradjon bennetek.* (1Jn 2,20.27a)

A bölcsesség tehát Isten kinyilatkoztatása az emberek között, amint erre Sir 24,23 is következtetni enged. János felfogása szerint a megkenetés Krisztusban mint Isten Igéjében történik a Szentlélek által.

A Példabeszédek könyve elején, kilenc versen át az isteni Bölcsesség megszemélyesítését találjuk, a Sir 24. fejezetének elején pedig a megszemélyesített isteni bölcsesség maga mondja: *A magasságbeli szájából jöttem én elő... fönn a magasságban volt az én lakóhelyem.* Mindez azonban még csak irodalmi megszemélyesítés, de alkalmas arra, hogy teológiailag és lélektanilag előkészítse Isten népét a jánosi Logosz-tan befogadására.²¹

²¹ Megjegyzendő, hogy pl. az említett Sir 24. fejezetben szereplő megszemélyesítést az Egyház liturgiája nem Jézus Krisztusra alkalmazza, hanem Máriára. A nagy katekétá egyházatyák (mint pl. Ciprianus) Sirák fia könyvét nem dogmatikai, hanem morális-pasztorális igazságok kifejtésére használják; dogmatikai igazságok kifejtésére inkább a Bölcsesség könyvét használják.

Az oltárról felszálló tömjén füstjében a zsoltáros az Istenhez intézett imádság szimbólumát látja:²²
*Jusson eléd imádságom, mint illatáldozat,
Imára emelt kezem, mint esti áldozat.*

(Zsolt 141,2)

A 16-17. versek platánhoz és szőlőhöz hasonlítják a Bölcsességet. A platán (tereminqoj) egyike a szent helyek jellegzetes fáinak (vö. Ter 35,4; Józs 17,9; 24,26). Ám azok a pogány szentélyek is hasonló platánligetben épültek ki, amelyek ellen Izajás szigorúan prófétál (1,30). Izajás elhívásának elbeszélésében Júdát szimbolizálja a platán és a tölgy (bár Iz 6,13-at az eredeti szöveg későbbi betoldásának tekintjük, Sirák fia könyvénel mégis bizonyosan korábban íródott), amelyet bár kivágtak, de törzsöke ismét kihajt. A szőlőskert szintén az elpusztított Júdát szimbolizálja Iz 5,1-7-ben és Ez 17,8-ban. De míg a próféták Júdát az elszáradt falevelekhez hasonlítják, addig a Sir 24,16 szerint a Bölcsességet a viruló és pompás platán szimbolizálja, és míg Júda vadszőlőhöz hasonlít (Iz 5,2; Jer 2,21), addig a Bölcsesség szőlőtökéjén pompás gyümölcs fakad.

*Hallgatóim megértését kérem, amiért nem volt energiám befejezni e jegyzetet,
ami mégis összeállt, azt kérem áttanulmányozni.*

*Szívből kívánom, hogy Isten megtestesült Bölcsességétől merítve
mind jobban boldoguljanak az életben.*

Áldott karácsonyi ünnepeket!

Thorday Attila

Szeged, 2000 Örvendezés vasárnapján

---

²² Hasonlókat olvasunk a Jelenések könyvében is: *Felszállt a füstölőszerek füstje a szentek imádságaival az angyal kezéből az Isten elé* (8,4); vö. Sir 39,14; Én 4,14; Péld 7,17; 27,9.